بسم الله الرحمن الرحیم

خلاصه پروژه: به‌کارگیری بینش‌های رفتاری با هدف ارتقاء و بهینه‌سازی مدیریت پسماند

شناخت رفتارهای مرتبط با تولید، مصرف و دفع پسماند، پیش‌شرطی مهم برای توسعه سیاست‌ها و برنامه‌ها به شمار می‌آید. بینش‌های رفتاری با درک دقیق انگیزه‌ها و موانع تصمیم‌گیری شهروندان، به شکل‌گیری الگوهای پایدار مصرف و دستیابی به نظام مدیریت بهینه پسماند، کمک می‌کند.

مرکز بینش‌های رفتاری ایران

مقدمه و مسئله

امروزه مسئلهٔ مدیریت پسماند به یکی از چالش‌های جدی سیاست‌گذاری در سراسر جهان تبدیل شده است. در سطح بین‌المللی، تجربهٔ کشورها و نهادهای مختلف نشان می‌دهد که مدیریت پسماند صرفا یک مسئلهٔ فنی یا تک‌بعدی نیست، بلکه نیازمند **سیاست‌گذاری بر پایهٔ شناخت دقیق رفتارهای انسانی و بهره‌گیری از رویکردهای نوین و مبتنی بر شواهد**، همچون رویکرد **بینش‌های رفتاری** است. براین اساس، تاکنون کشورها و نهادهای بین‌المللی متعددی چون **بانک جهانی، سازمان همکاری و توسعهٔ اقتصادی و برنامهٔ محیط‌زیست سازمان ملل متحد** از این رویکرد در بهینه‌سازی مدیریت پسماند بهره برده‌اند (۱ و ۲ و ۳). رویکرد بینش‌های رفتاری که بر دانش روان‌شناسی و علوم شناختی استوار است، امکان دستیابی به درکی دقیق‌تر از تصمیم‌گیری انسان را فراهم می‌آورد و چشم‌اندازی نوآورانه برای تاثیرگذاری بر رفتار شهروندان به‌منظور ارتقاء مدیریت پسماند ارائه می‌دهد (۴).

پروژهٔ حاضر، در پاییز ۱۴۰۴ به سفارش **معاونت نخبگان دفتر مطالعات و برنامه‌ریزی شهرداری تهران** انجام شده و می‌کوشد با تکیه بر جدیدترین یافته‌های علوم رفتاری، ضمن معرفی رویکرد بینش‌های رفتاری و ظرفیت آن در ارتقای سیاست‌گذاری حوزهٔ پسماند، به **۲۷ عامل رفتاری و روان‌شناختی موثر** بر رفتارهای مرتبط با مدیریت پسماند، به‌همراه **ذکر مطالعات موردی جهانی** در زمینهٔ کاربست این اصول بپردازد. همچنین، با هدف تسهیل کاربردی‌سازی یافته‌ها، **راهبردها و ایده‌هایی عملیاتی** برای به‌کارگیری در شهرداری تهران ارائه شده است.

خلاصه یافته‌ها

در این مطالعه، ۲۷ عامل رفتاری و شناختی موثر بر رفتارهای مرتبط با مدیریت بهینهٔ پسماند، به‌همراه مطالعات موردی در **پنج حیطه اصلی** بررسی شده‌اند. در ادامه به‌اختصار، به این پنج دسته اشاره خواهد شد:

۱) دستهٔ نخست «**عوامل و سوگیری‌های شناختی**» هستند که به سوگیری‌ها و اصول برخاسته از نحوهٔ پردازش و تصمیم‌گیری ذهن انسان می‌پردازند؛ از عوامل این دسته می‌توان به سوگیری زمان حال، شکاف قصد و عمل و شروع تازه اشاره نمود.

۲) «**عوامل مرتبط با نفوذ اجتماعی**» که دومین دسته را شکل می‌دهند، بر نقش گروه‌ها و نفوذ اجتماعی در شکل‌دهی به رفتارها متمرکزند و شامل سه عامل هنجارهای اجتماعی، هویت اجتماعی و مطلوبیت اجتماعی هستند (۵).

۳) دستهٔ سوم که «**معماری انتخاب، محیط و فرایند**» نام دارد، به بررسی چگونگی طراحی محیط و فرآیندها برای تسهیل رفتارهای مطلوب می‌پردازد و مشتمل بر ۱۲ عامل رفتاری است. از جمله موثرترین عوامل رفتاری این

دسته، می‌توان به اصل بازی‌وارسازی اشاره کرد. برای مثال، سطل‌های رای ته‌سیگار شرکت Hubbub در انگستان طراحی شدند، توانستند با بهره‌گیری از عنصر رقابت، **زباله‌ریزی ته‌سیگار تا ۷۳ درصد کاهش دهند** و در بیش از ۴۲ کشور مورد استفاده قرار گیرند (۱).

۴) چهارمین دسته که به «**مشوق‌ها**» اختصاص دارد، به نقش انگیزه‌های بیرونی در ترغیب افراد برای اتخاذ رفتارهای مرتبط با مدیریت بهینهٔ پسماند می‌پردازد. کرهٔ جنوبی با بهره‌گیری از اصل گریز از زیان توانست به **نرخ بازیافت ۸۶ درصد دست یابد** که از بالاترین نرخ‌های بازیافت در سراسر جهان به شمار می‌آید (۱).

در نهایت ۵) دستهٔ پنجم یعنی «**هیجان‌ها**»، تاثیر عواطف و احساسات انسانی را بر رفتارهای مرتبط با مدیریت بهینهٔ پسماند بررسی می‌کنند و دربردارندهٔ هیجان‌های منفی و هیجان‌های مثبت هستند.

توصیه‌های سیاستی

باوجود تاثیرگذاری اقداماتی نظیر بهبود زیرساخت‌ها و اطلاع‌رسانی، اتکای صرف به این ابزارها برای تغییر رفتار شهروندان و تحقق کامل مدیریت بهینهٔ پسماند کافی نیست. ازاین‌رو، ضروری است در عوض اتخاذ رویکردهای پرهزینه و ناآگاه از رفتار انسان، که اثربخشی آن‌ها از منظر علمی مورد تردید است، از راهبردهای مبتنی بر علوم رفتاری و مداخلات نوآورانه استفاده نمود که ضمن مقرون‌به‌صرفه بودن، به میزان قابل توجهی بر مشارکت مردم در برنامه‌های مدیریت پسماند می‌افزایند.

در گزارش حاضر، برای هریک از عوامل، مجموعه‌ای از ایده‌هایی اجرایی پیشنهاد شده است. افزون بر این، در بخش پایانی گزارش، ایده‌هایی عملیاتی ارائه می‌شود که با **ترکیب راهبردهای رفتاری مختلف** و باتوجه به **اقتضائات، زیرساخت‌ها و امکانات شهر تهران طراحی شده‌اند** و می‌توانند به‌عنوان مبنایی برای تدوین و اجرای سیاست‌ها، برنامه‌ها و اقدامات مجموعه شهرداری تهران قرار گیرند.

پژوهشگران طرح: زینب سادات حسینی، محمدحسن ابراهیم کنی، مائده توحیدی نسب، محمدطه خامدا.

منابع

(1) Behavior Change in Solid Waste Management - A Compendium of Cases (English). eMBeD Washington, D.C. : World Bank Group. (2) OECD. (2025). Unlocking the potential of demand-side climate mitigation strategies. OECD Net Zero+ Policy Papers. (3) United Nations Environment Programme. (2017). Consuming differently, consuming sustainably: Behavioural insights for policymaking.(4) Appleby, D., Yamabe-Ledoux, A. M., Watabe, A., Arisman, Chaikaew, P., Diola, B. L., Phong, D. D., Sadie, N. T., & Supakata, N. (2024). Breaking the Plastic Habit: Lessons from Behavioural Insight Applications in Indonesia, the Philippines, Thailand, and Viet Nam. (5) R. B. Cialdini, R. R. Reno, and C. a. Kallgren, "A focus theory of normative conduct: Recycling the concept of norms to reduce littering in public places.," J. Pers. Soc. Psychol., vol. 58, no. 6, pp. 1015–1026, 1990.

مرکز بینش‌های رفتاری ایران، متشکل از جمعی از دانش‌آموختگان روان‌شناسی دانشگاه تهران بوده که با هدف کاربردی‌سازی رویکرد بینش‌های رفتاری (BI) در مسائل و مشکلات مختلف جامعه ایران فعالیت می‌کند. این مرکز تاکنون پروژه‌های متعدد رفتاری با سازمان‌های مختلف اعم از وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، وزارت راه و شهرسازی، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و شهرداری تهران انجام داده‌است.

ضلع شمال غربی چهارراه ولیعصر عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف، خانه اندیشه‌ورزان

iranbehavioralinsights.ir

@iranbehavioralinsights

۰۹۳۰۳۱۸۷۲۲۰